

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПАРИТЕТНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В РІЗНИХ СФЕРАХ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

УДК 323.232

*Пехник А. В., НУ «ОЮА»
Козьмініх А. В., НУ «ОЮА»*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття розкриває актуальні аспекти щодо інтеграції гендерного підходу в національну систему вищої освіти на сучасному етапі. Аналізуються форми та методи недискримінаційних підходів до освіти та професійної підготовки. Акцентується увага на співвідношенні гендерного підходу у навчанні та традиційного.

В умовах сучасного розвитку особистості значне місце відводиться освіті, в якій, як і в суспільстві в цілому, мають реалізуватися принципи рівності між усіма людьми, їх незалежність від походження, матеріальних статків, національності, громадянства, віросповідання чи статі.

Інтеграція гендерного підходу в національну систему вищої освіти на сучасному етапі є вкрай необхідною, оскільки гендерна збалансованість в українському суспільстві є одним із індикаторів його визнання як розвиненої держави, що стоїть перед європейським вибором. Тому, вже зараз, постає нагальна необхідність забезпечення гендерної рівності в нашому суспільстві, що вимагає

нового світогляду, відповідно до якого стереотипне сприйняття жінок і чоловіків має бути замінене ідеєю розвитку їхнього особистісного потенціалу. Інтеграція гендерного підходу в сучасну вищу педагогічну освіту надасть реальну можливість майбутнім фахівцям сфери освітніх послуг через кваліфіковане розуміння його сутності з повагою ставитись як до рівноправного розкриття людиною свого особистісного потенціалу, так і до рівної можливості його реалізації незалежно від статі.

Водночас, незважаючи на розпочаті інноваційні перетворення в галузі демократизації й гуманізації національної системи освіти, питання інтеграції гендерного підходу в професійну підготовку студентів вищих педагогічних закладів ще не знайшло свого належного науково-теоретичного обґрунтування і відповідного методичного забезпечення. Подоланню означеної суперечності сприятимуть дослідження з гендерної проблематики, зокрема ті, що розкривають сутність і методологію гендерного підходу, шляхи, умови і засоби його інтеграції у професійну підготовку студентів вищих закладів національної системи освіти.

Велику роль у подоланні негативних проявів гендерних стереотипів мають відігравати заклади освіти. Особливо вищі навчальні заклади разом з іншими організаціями гендерної соціалізації визначають можливості особистісного, громадського та професійного вибору.

Разом з тим, практика показує, що в закладах освіти здебільшого поширений статево-рольовий підхід, який ґрунтується на розрізненні жінок і чоловіків за психологічними характеристиками і, відповідно, різних підходах до навчання особистості залежно від статі. Такий підхід, фактично, веде до утвердження прихованої нерівності представників різної статі і закріплення у суспільній практиці гендерної упередженості, ініціювання гендерно-рольових конфліктів тощо.

Розробка недискримінаційних підходів до освіти та професійної підготовки осіб різної статі потребує комплексних заходів, серед яких важливе місце посідає впровадження гендерного підходу в освітній процес, у тому числі, в професійну підготовку майбутніх фахівців, який ґрунтується на принципі рівноправності статей, утвердженні рівних можливостей жінок і чоловіків, їх взаємодії на партнерських засадах у різних сферах життєдіяльності. При цьому слід зазначити, що вимоги впровадження гендерного

підходу в суспільну практику підкріплені рядом законодавчих актів. Зокрема, Законом України «Про забезпечення однакових прав і можливостей чоловіків і жінок», яким передбачено правове досягнення паритетного становища чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства, створення умов і можливостей для рівної участі обох статей у прийнятті суспільно важливих рішень.

В освітній практиці гендерний підхід передбачає організацію досвіду рівноправного співробітництва осіб різної статі у навчально-виховному процесі із заохоченням видів діяльності, що відповідають реальним інтересам і можливостям особистості, а не стереотипним вимогам до неї як представника певної статі.

Особливо важливим є впровадження гендерного підходу в процес підготовки майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей, які працюватимуть у системі «людина-людина» і для обрання ефективної стратегії взаємодії з іншими людьми мають враховувати гендерні особливості особистостей на основі розвиненої гендерної чутливості і неупередженості.

Важливим напрямком гендерних досліджень є науково-методичне забезпечення гендерної освіти, під якою розуміється процес надбання систематизованих наукових знань у галузі стратегії та тактики гендерної рівності, а також умінь і навичок їх застосування на практиці. Сьогодні в системі вищої освіти починають створюватися наукові школи, що розробляють навчальні курси з гендерної тематики та сприяють їх впровадженню до таких навчальних дисциплін, як соціологія, політологія, психологія тощо.

Разом з тим, можна констатувати наявність проблем, пов'язаних із впровадженням гендерного підходу в систему освіти України, викликаних рядом суперечностей: між практикою статево-рольового підходу у фаховій підготовці студентів і вимогою переходу до реалізації гендерного підходу на законодавчому рівні; між об'єктивною потребою реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей і недостатньою розробкою її методичних, змістових основ. Це зумовлює об'єктивну необхідність теоретичного обґрунтування і практичного забезпечення педагогічних умов реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей [1, с. 48].

Сучасний рівень розвитку гендерних досліджень і гендерної освіти в Україні свідчить про формування моделі нового

світобачення. Оригінальність цього світобачення визначається особливостями, зумовленими глобалізацією сучасного життя. З одного боку, конструюванням і розвитком нових напрямів гендерних відносин у соціально-економічній сфері українського суспільства, з іншого, – стримуванням патріархальних стереотипів. Це призводить до перебоїв у чіткому розмежуванні «жіночого і чоловічого простору», стає стимулом для перерозподілу раніше закріплених гендерних позицій [4].

Для традиційної педагогіки характерним є формування в процесі освіти і виховання типу особистості, бажаної для існуючої системи соціальних стосунків; для критичної – стимулювання учасників навчально-виховного процесу до сприяння трансформації освіти й усього суспільства; для феміністської – орієнтація на закріплення традиційних статевих ролей; для гендерної – ставлення до особистості в її розвитку і вихованні вищими за традиційні рамки статі.

Важливо підкреслити, що критична педагогіка ґрунтується на «культурі голосу студентів», традиційна педагогіка – «культурі мовчання студента»; феміністська – «культурі традиційної поведінки статі студента»; гендерна – «культурі демократичної поведінки студента».

Гендерна педагогіка розширює демократичні свободи людини і є більш прогресивною для сучасної освіти, особливо для вищої освіти України, яка інтегрується до вимог Болонського процесу, а це означає не тільки дотримання прийнятих в Європі принципів (бакалаврат, магістратура, PhD і т. ін.), але й відкритість новому змісту самої освіти, у тому числі й впровадження в неї гендерної теорії. Суспільство в цілому має стати гендерно чутливим, розуміти гендерні проблеми, шукати шляхи їх вирішення.

Ознаками особистісно-орієнтованого навчання є: зосередження на потребах особистості; надання пріоритету індивідуальності, самоцінності; співпраця, співдружність, співтворчість між студентами і викладачами; удосконалення педагогічних відносин у бік їх відвертості, емпатійності, духовно-морального єднання; створення ситуації вибору й відповідальності; пристосування методики до навчальних можливостей студента, актуалізація проблеми особистісного зростання особистості як основи її самостійності в оволодінні змістом освіти; стимулювання розвитку й саморозвитку студента.

Перевага гендерного підходу в процесі навчання порівняно з традиційними підходами полягає у наданні студентам можливості розвивати індивідуальні здібності й інтереси незалежно від належності до конкретної статі, протистояти негативним проявам гендерних стереотипів, сприяти розвитку гендерної чутливості.

Гендерний підхід суттєво відрізняється від традиційного в усіх його елементах, а саме: у сутності, спрямованості і меті освіти; у показниках досягнення мети навчання; в об'єкті педагогічного оцінювання; в умовах навчання і ставленні до студента; він демократизує і гуманітаризує процеси навчання і виховання, сприяє їх особистісній орієнтації.

Слід погодитися с думкою Н. Приходькіної, що гендерний підхід в освіті є одним із складових особистісно-орієнтованого підходу до навчання і виховання особистості, враховує її індивідуальні особливості у відповідності зі статтю і припускає на основі цього вибір змісту, форм і методів навчання і виховання, створення розвивального освітнього середовища у відповідності з її природнім потенціалом [5, с. 69].

Цікавим є досвід Німеччини у цьому аспекті. Зокрема, гендерне конструювання в Німеччині відзначається розробленням та впровадженням моделі гендерного мейнстрімінгу (Gender Mainstreaming) в усі ланки німецької освіти, збагаченням гендерно-інформаційного простору шляхом поширення гендерної статистики, проведення широкомасштабних просвітницьких заходів, спрямованих на підвищення гендерної компетентності педагогів (наприклад: гендерні тренінги та підвищення кваліфікації педагогів). Все це забезпечує формування гендерної культури нового покоління (М. Горсткемпер, П. Міддлетон, А. Пренгель та інші). Ідея гендерного мейнстрімінгу була розроблена зарубіжними дослідниками-феміністами (Г. Маха (H. Macha), І. Гаузе (I. Gause), А. Веттер (A. Wetter)) ще в 70 – 80-х рр. ХХ ст. На той час поняття гендерного мейнстрімінгу використовували для позначення гендерного компонента процесів та результатів у соціально-політичній сфері. В 1997 р. гендерний мейнстрімінг уже увійшов як важливий елемент до третьої та четвертої Програм дій ЄС з забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків, а також був визнаний рядом європейських держав та ООН як важливий інструмент досягнення рівності й соціальної справедливості. Правовою основою гендерного мейнстрімінгу є також «Пекінська платформа дій», розроблена і прийнята в 1995 р. на Першій

всесвітньої конференції ООН із жіночих проблем, на якій гендерний мейнстрімінг було визнано головною політичною стратегією на шляху досягнення гендерної рівності; Амстердамський договір, укладений у 1997 р., зобов'язує всі країни, що є членами Євросоюзу, реалізувати гендерну політику в усіх сферах суспільного життя, зокрема в освітньому процесі [6].

На цьому тлі в Німеччині з'являються центри гендерних досліджень, які реалізують програми гендерної рівності в рамках тренінгів, упроваджують програми підвищення кваліфікації педагогів середньої та вищої школи. Серед найбільш важливих центрів гендерних досліджень можна відзначити такі, як: Гендерний інститут федеральної землі Саксонії Ангальт (Gender-Institut Sachsen-Anhalt) та Гамбурзький інститут гендерних досліджень (Gender-Institut Hamburg). Також у ФРН працює більше ніж 50 університетів, які пропонують своїм студентам вивчати гендерні дослідження в педагогіці в рамках спеціальності «Гендерна педагогіка». На базі цих університетів також створені центри гендерних досліджень. Найбільшими університетами з вищезазваною спеціальністю є: Аугсбурзький університет (Universität Augsburg), Берлінський університет імені Вільгельма фон Гумбольдта (Humboldt-Universität Berlin), Університет міста Франкфурта на Майні (Universität Frankfurt/M), Гамбурзький університет (Universität Hamburg), Ганноверський університет (Universität Hannover) та Університет міста Лейпциг (Universität Leipzig) та інші.

Слушною є думка Ф. Ягремцевої, що принцип рівних прав чоловіків та жінок в освітньому процесі повинен ґрунтуватися не тільки на ідеї рівності, а й на ідеї об'єктивності; необхідно організувати навчальний процес таким чином, щоб дати змогу всім учням, незалежно від їхньої статі, усвідомити свої можливості та засоби їх реалізації. Ця ідея вперше пролунала в Парижі, де 9 жовтня 1998 р. була прийнята Всесвітня декларація про вищу освіту. Освіта нового століття повинна стати ефективним механізмом, що дає людям можливість самим планувати своє життя на принципах активного громадянства. Це можливо тільки при зміщенні акценту на модель гендерно орієнтованого навчання. У Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI-го століття: підходи і практичні заходи спеціально виділено положення про те, що в процесі вироблення та здійснення гендерної стратегії вищої освіти «необхідно продовжувати зусилля, які направлені на викорінення всіх стереотипів,

що обумовлені ознаками статі, врахування гендерних аспектів у всіх дисциплінах і розширення участі жінок на всіх ступенях і у всіх дисциплінах, де вони недопредставлені, забезпечивши, зокрема, їх більш активну участь у процесі прийняття рішень» [6].

Для реалізації гендерного підходу в процесі підготовки студентів гуманітарних дисциплін ВНЗ слід розробити більш ефективні методи навчання для подолання існуючих гендерних відмінностей; сприяти розвитку досліджень, що мають теоретичну і науково-практичну значимість для розвитку гендерної рівності; використовувати зарубіжні дослідження з цієї тематики; розробити та запровадити спеціалізовані курси і програми з гендерної проблематики і поширення досвіду; ввести гендерну складову в освітні стандарти всіх спеціальностей в системі вищої і професійної освіти; створити навчально-методичні об'єднання з гендерної експертизи навчальної літератури, професійної перепідготовки педагогічних кадрів, а також навчально-методичні бази для викладання основ гендерних досліджень.

Цікаву модель реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей було розроблено Н. Приходькіною, яка включає: мету, завдання, принципи, функції і педагогічні умови формування гендерної чутливості студентів як основної характеристики реалізації гендерного підходу в навчанні студентів (концептуальна складова); основні компоненти гендерної чутливості студентів (гендерна обізнаність, здатність реагувати на порушення гендерних принципів) – змістова складова; методику формування гендерної чутливості студентів (зміст навчання, методи, форми, засоби) – технологічна складова моделі [5, с. 70].

Послідовна інтеграція гендерного підходу в систему професійної підготовки студентів вищих педагогічних закладів закономірно призводить до інституалізації нового – гендерного компоненту змісту вищої педагогічної освіти. Засвоєння останнього відкриває нові перспективи для усвідомлення кожним випускником та випускницею своїх потенційних можливостей і через це стати центром і рушійною силою розвитку їхньої особистості, її більш адекватного самовизначення щодо ролі та місця в суспільному виробництві, професійній кар'єрі і житті.

Таким чином, гендерний підхід в освіті є одним із складових особистісно-орієнтованого підходу до навчання та виховання особистості, враховує її індивідуальні особливості у відповідності

зі статтю, дозволяє на цій основі вибір змісту, форм і методів навчання і виховання, створення розвивального освітнього середовища у відповідності з її природним потенціалом. Застосування гендерного підходу в освіті передбачає реалізацію відповідних освітніх стратегій в оновленні змісту навчання, його науково-методичною й науковому забезпеченні, організації студентської й викладацької науково-дослідної, експериментальної й проектної роботи.

Як правильно вражає О. Кікінеджи, гендерна освітня парадигма передбачає впровадження гендерної складової як системоутворюючої в організацію творчо-розвивального середовища на всіх рівнях освітньої системи (дошкільної, середньої, вищої та післядипломної); сприяння інтерактивній взаємодії триад: науково-викладацька спільнота – адміністрація вузів; школа-сім'я-дитина; підвищення гендерної культури населення через систему психолого-педагогічного всеобучу; створення системи дистанційної освіти з метою поширення гендерних ідей у спільному полікультурному та інформаційному просторі; розробку гендерних стратегій у медіа-просторі; участь у інформаційних кампаніях щодо запобігання та системної протидії гендерному насильству; побудови паритетних шлюбно-сімейних стосунків, трансляцію гендерних знань на широку громадськість. Різноманітність та грантова підтримка гендерних досліджень, інтегрування гендеру у обов'язкові дисципліни, підвищення кваліфікації та стажування викладачів, взаємний обмін досвідом з гендерними центрами, інтерактивне навчання тощо здатні реалізувати макроціль гендерної освіти – позитивні зміни, зміну парадигми від моделі влади і домінування до політики рівних можливостей. Запропонована система гендерних знань сприятиме осмисленню студентами реалій традиційної та егалітарної поведінки, обмеженості стереотипізованих гендерних очікувань, розширенню уявлень про соціокультурну природу конструювання рівності-нерівності статі та її прояви, здатністю розв'язувати проблеми навчання і виховання з позиції егалітарної гендерної ідеології як засадничої у формуванні паритетної демократії в українському суспільстві [3].

Безумовно сьогодні існує нагальна потреба в подальшому дослідженні специфіки реалізації гендерного підходу в рамках викладання окремих навчальних дисциплін у ВНЗ. Безспоредньо це стосується навчальних програм, аналізу підручників і посібників гуманітарного циклу з позицій гендерного підходу. Доцільним,

на нашу думку, є визначення методолгічних умов підготовки викладачів і керівників вищих навчальних закладів в контексті впровадження гендерного підходу в освітню практику.

Бібліографічний список

1. Гришак С. М. Науково-педагогічні дослідження гендерної освіти у формуванні егалітарної ідеології / С. М. Гришак // Віс. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2007. – № 6 (123). – С. 47-55.
2. Гришак С. М. Про поняття «гендер» у контексті професійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери / С. М. Гришак // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2005. – № 3. – С. 74-77.
3. Кікінеджи О. Паритетна демократія: гендер у освітній парадигмі вищої школи: досвід та перспективи [Електронний ресурс] / О. Кікінеджи // Матеріали круглого столу «Гендерна освіта в Україні: досвід, проблеми, перспективи». – 2010. – Режим доступу : <http://gender.at.ua>
4. Руденко Н. Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти [Електронний ресурс] / Н. Руденко. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>
5. Приходькіна Н. О. Інтеграція гендерних досліджень в систему вищої освіти України: проблеми та інновації / Н. О. Приходькіна // Педагогічні науки : зб. наук. пр. Ч. І. – Суми : СумДПУ ім. А. Макаренка, 2006. – С. 66 – 72.
6. Ягремцева А. О. Гендерний підхід у педагогіці вищої школи Німеччини [Електронний ресурс] / А. О. Ягремцева. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>

Стаття надійшла до редколегії 04.06.2012

Статья раскрывает актуальные аспекты интеграции гендерного подхода в национальную систему высшего образования на современном этапе. Анализируются формы и методы недискриминационных подходов к образованию и профессиональной подготовке. Акцентируется внимание на соотношении гендерного подхода в обучении и традиционного.

The article exposes actual aspects of integration of gender approach in the national system of higher education on modern stage. Forms and methods of undiscriminatory approaches to education and professional preparation are analysed. Attention is accented on correlation of gender and traditional approach in teaching.